

Др Чедомир М. ЛУЧИЋ

ВАРИЈАБИЛНЕ СФЕРЕ НИКОЛЕ ПЕТРОВИЋА У ИСТОРИЈСКОМ ПРОЦЕСУ РАЗВОЈА ЦРНЕ ГОРЕ

Ако вријеме, преко покољења, пресијава прошлост и „што је чије даје сви-ма”¹ мислим да је (бар још за коју деценију) преурађено доносити коначне су-дове о првом и посљедњем монарху из тек на деценију прије њега засноване династије и седмом по реду господару из (повише од два вијека) владајуће куће Петровића.²

Ово тим више што је за наше прилике осамдесетак година кратко да охлади страсти и пристрасти, да санира равнодушност и критички прати историјски процес развоја Црне Горе, без традиционалне оптерећености и племенског мистифицирања, својеврсног за ово поднебље.³

¹ Његош у „Горском вијенцу”.

² Треба раздвајати појмове „владајућа класа” и „династија”, у Црној Гори. Петровићи су владајућа кућа од 1697. године, тј. времена кад је на владичански трон дошао Данило Шћепчевић – Петровић („воеводич сербској земљи” како је себе титулисао). Међутим, тим датумом Петровићи нијесу засновали династију. Управо, то не би ни могли и поред чињенице да су предлагали насљеднике који су углавном из њихове куће. Такав предлог могао се пренијети и на особу из неке друге породице. Потврда за то је и случај кад је владика Сава Петровић за насљедника односно господара Црне Горе одредио владика Арсенија Пламенца. Да је у питању династичко насљеђе, то не би било могуће. Сем тога, за династију није ни било услова, јер је Црногорски збор потврђивао господара, што у династичком случају мора бити искључено. Тамо је аутоматизам у насљеђу. Значи, владике као господари Црне Горе (који су иначе канонски у целибату) могли су само давати предлоге, а што их је Црногорски збор (касније главарски) прихватио, (поштујући им тестамент), то је потврда колико је био јак утицај владика као господара Црне Горе. Стога је кућа Петровића све до доласка књаза Данила (1851) за свјетовног господара Црне Горе (а тиме и одвајања свјетовне од духовне власти) била владајућа. Према томе, династија тек тада и формално-правно настаје.

³ Занимљиво је да се мистифицирање наставља и у данашњем времену, што додатно оптерећује научноистраживачки рад.

Никола Петровић јесте, ту нема поговора, заиста историјски значајна личност у сазвјезју седам Петровића, али и владалац самодржац који је током своје (скоро шездесетогодишње) владавине осцилирао у државничким подухвати-ма до те мјере да га је могуће темељније изучавати у цикличким етапама и контексту општих прилика тога доба.⁴

Вријеме његове владавине поклапа се са новим подјелама у Европи (а посебно на Балкану), са поступном (али и жилавом) одступницом Турске из ових простора и са појачаним притисцима германфила за продор на Исток.⁵

Стара заштитница – Русија, оптерећена другим бригаама, није се могла јаче ангажовати за цјеловито рјешавање балканског питања,⁶ али није дозвољавала

⁴ Ово тим више што је Никола Петровић припадао оном типу политичара који је (довољно познавајући природу свога народа) користио демагошку методологију у управљању, чиме је стицао и тзв. „вјештачку” репутацију и привид демократске (иако то, с обзиром на претјерано самољубље у бити није био). Но, како се ширила територија његове државе тако је све више учвршћивао своје самодржавље.

Велики познавалац Црне Горе и личности Николе Петровића, Павле Аполонович – Ровински (који је дужи низ година провео на Цетињу) пише да га је, једном приликом, упитао: „Шта мислиш Паво да ли да и ја дам Земљи Устав?” – О животу и раду Николе Петровића из пера Аполоновича детаљније и у књизи: *П.А. Ровински* (Приредио П. Радусиновић) – Подгорица 1996. године.

⁵ Друга половина 19. вијека је период када уједињена Њемачка од 1871. године, поступно али сигурно, преузима примат водеће силе у Европи. Пошто је колонијална подјела свијета већ била окончана, а њени освајачки апетити и жеља за поновном диобом све више расли, то је ранија германска (тј. аустријска) тежња за продором на Исток (преко Балкана) оживјела и у круговима тек формиране Њемачке. У овом периоду јој се за то посебно журило, тим више што је турско царство („Болесник на Босфору”) увелико било расклимано, а монополистички стадијум капитализма тражио одушка у нафтним богатствима на Блиском Истоку. Њемцима је тамо једино било могуће продријети континенталним путем, јер је примат на мору и даље имала Енглеска. У таквим околностима Никола Петровић је полако (посебно крајем 19. и почетком 20. вијека) тонуо у убјеђење да је Аустро-Њемачки тандем једина поуздана осовина у будућим односима народа Европе. Зато је са њима желио одржавати присне односе, али и не нарушити традиционално пријатељство са Русијом као „заштитницом словенских народа” на Балкану. Од ње је добијао посебно значајну материјалну помоћ. Видјети: Р. Јовановић, *Црногорско-руски њолиитички односи* (чланак у књизи „Црна Гора у међународним односима”, Подгорица 1984. године, стр. 43).

⁶ Видјети, Галкин И. С., *Дипломатија европејских држав в свјазу с освободителним движеннем народо в европејској Турци в 1905-1912*, Москва 1960;

Такође, Достјан И. С., *Проблема зосударственој орјанизацији Черногорци в русско-черногорских њолиитических свјазих начала XIX века*, Балкаски историческиј сборник, 4, 1974. 5-39;

У вези са истим, Добров Л., *Јужное словјанство, Турција и сојерничество европејских њолиитических на Балканском њолиитро вое*, С-Петербург 1879.

ни да изгуби упориште (било у Србији или Црној Гори), па је своје погледе усмјеравала час више једној а час другој српској државици. Нпр. у времену Михаила Обреновића појачана јој је пажња према Србији у којој види ослободилачку осовину народа на Балкану. Никола Петровић тада није поуздана личност за такве подухвате.

Иако не ускраћују новчану помоћ (напротив и повећавају је), ипак сматрају да је он као париски ђак више усмјерен ка Западу. Тада је и француско интересовање⁷ за Црну Гору нешто веће.

Међутим, после Михаилове⁸ смрти Обреновићи се јаче везују за Беч, што Русију упућује на Црну Гору као поузданији ослонац у пијемонтској улози.

Ласкавим ријечима обраћао му се петроградски двор, новчана и друга материјална помоћ намјенски упућивана, отварање институције под руским покровитељством, па и организовање војске вршено по њиховим инструкцијама.

Успјешним побједама у ослободилачком рату 1876. и 1878. године Црна Гора постаје занимљива за велике силе. Иако овуда нијесу водили трансверзални путеви Германа према Истоку, ипак се на њено јачање и ширење од стране Аустро-Угарске није без подозрења гледало.

Добивши (послије Берлинског конгреса) право на окупацију Босне и Херцеговине, Шваби су се трудили да заузму све погодне фортификационе тачке за перспективно ширење и на ову (наспрам њих још увијек занемарљиву) земљу, и поред тога што јој се територија двоструко увећала припајањем знатног дијела Херцеговине.

Још током овог рата, црногорски књаз је у односу према устанку у Херцеговини направио значајан историјски пропуст.⁹

Наиме, помажући (у почетку скривено, а затим и јавно) устанак Херцеговаца, није дозволио да (упоредо са његовим ширењем) израста и нова народна

⁷ Сувишно је и наглашавати да Француска у постнаполеоновском периоду није (све до краја 19. вијека) тражила неке дубље везе са српским државицама (Србијом и Црном Гором). Њено интересовање, посебно за Србију, појачало се тек након стварања блока Централних сила, нарочито кад је ова (од 1903) напустила ангажованост била је већа (што су условљавале новонастале прилике и стратешки интереси). Управо, требало је одржавати балкански фронт, а тиме и смањивати притисак на њеном ратишту.

⁸ О односима међу двијема српским државицама – Црном Гором и Србијом – у доба Михаила Обреновића, детаљније, Кнез Михаило Књазу Николи, 12/24. V. 1863, Записи III, 1928. стр. 299; Кнез Михаило књазу Николи 7/19.IV. 1865. године, Записи III 1928. стр. 366-367.

⁹ О утицају Аустрије на одлуке књаза Николе видјети, Никола I, *Херцеговачки устанак*, дио III, Записи XV, 1936. стр. 274 и даље.

власт.¹⁰ Чак је наредио да Павелићеве јединице опколе Љубибратићеве прваке у народној скупштини и принудно је распусте.¹¹ Затим је на Горичком пољу код Требиња препоручио десетини хиљада наоружаних херцеговачких ратника да положе оружје и „привремено” прихвате новог окупатора. (То наводно „привремено” потрајало је још четири деценије).

На жалост, и повучена граница у преполовљеној Херцеговини остала је иста већ 120 година, односно до наших дана кад је опет постала актуелна. А како је неправилна потврђује чињеница да су дуж ње исте породице подијељене те једни осташе Херцеговци а други постадоше Црногорци.

Иако је Аустро-Угарска и тај дио невољно препустила, ипак се перфидно нашала да, преко својих дипломата и тајних агената, придобије наклоност цетињског књаза, који се и сам послѣје овог рата почео другачије опходити. Општеослободилачка и свеујединитељска идеја није га напуштала, али су погледи на начин свесрпског па и општејугословенског уједињења били измијењени. Сматрао је да то може учинити једино водећа улога Црне Горе.¹²

Полет за то додатно му је давала и Русија, која на аустрофилску политику Обреновића није могла пријатељски гледати.

Кад је 1889. године посјетио Петроград, (приликом свечаног ручка) цар Александар III наздравио му је: „Пијем за здравље књаза црногорског, јединог искреног и вјерног пријатеља Русије”.

Могуће је да су ове ријечи имале и пријекорну поруку за актуелну власт у Србији, али је од тих времена и сам Књаз мијењао своје опције. На унутрашњем плану почео се безразложно (или ситноразложно, свеједно) сукобљавати са многима који су му на било који начин могли бити такмаци.

У тим обрачунима (неријетко и под утицајем родбинског круга) губитници су били многи виђенији Црногорци, међу којима и медунски војвода Марко. Аустрија је такве поступке вјешто користила, потајно се надајући слабљењу унутрашње монолитности народа.¹³

¹⁰ Детаљније, Ч. Лучић, *Босанско-херцеговачки усџанак 1875. на раскрићу иштереса Србије и Црне Горе*, Историјски записи 1991/1 – 2 стр. 145-150.

¹¹ Ч. Лучић, *Босанско-херцеговачки усџанак на раскрићу иштереса Србије и Црне Горе*, Историјски записи 1991/1-2, стр. 147-148.

¹² Но, и поред тога, Србија је имала ослободилачки и ујединитељски примат код поробљеног становништва, како у Босни, Старој Србији (данас Македонији) тако и у оним дјеловима српства који су, од раније, били под Аустријом (Војводини, подручјима бивше Војне крајине итд). Дијелом видјети и: А.Ц. П. Тејлор, *Борба за џревласт у Европи*, Сарајево 1968, 236-238.

¹³ Самољубље Николе Петровића све је више расло како се ширила територија Црне Горе. Истовремено га није напуштала ни бојазан да ће му јаки утицаји свесрпског уједињења

Такође је, тумачењем 29. тачке Берлинског уговора онако како њој одговара, чинила све на изолацији Црне Горе и била ријешена да (ни по коју цијену) не дозволи њено повезивање преко Рашке области (тада званог Новопазарског санџака, који су још држали Турци). Демонстрацијом силе ометала је и фактички излазак Црне Горе на море. Уза све ово, потајно је окретала оштрицу ове земље према јужним крајевима са већинским арбанашким становништвом, ради изазивања сукоба.

Књаз се и даље ослањао на Русију, али и дипломатски лукаво односио према Аустрији.¹⁴ Руски кругови посматрали су га сумњичаво, ако не као аустрофила оно бар као одвише наклоног и попустљивог према свим њиховим захтјевима. Стога, кад је у Србији дошло до династичке смјене (послије мајског преврата 1903), Русија се више ослања на нову (радикално настројену) власт у Србији. Аустрија то користи за јачање свог утицаја на цетињског самодржца, али и да код њега распали суревњивост према Србији.

Знали су добро да сујетни „цар јунака” скривено носи три непребола: династички, економски и територијални.

Иако мудар и прорачунат господар, ипак није до краја прозрео стварне планове перфидног Беча. У самољубивости подлијеже замци и од 1904. године више се приближава Аустро-Угарској. Тиме (као и унутрашњим несугласицама) углед му се знатно умањује у земљи, а и у Русији. Незадовољство није утишало ни давање октроисаног устава (1905. године).¹⁵

Убрзо, тј. 1907. године, распушта Народну скупштину, забрањује рад Народне странке и њиховог гласила „Народна мисао”, па чак руши и штампарију ових.

измаћи владалачку столицу. Управо, није се могао помирити са неминовношћу која је долазила а да се он не нађе на том објединитељском трону. Стога је прибјегавао оштријим сукобима са водећим личностима државног живота Црне Горе, посебно са чувеним јунацима као Марком Миљановим Поповићем, Јолом Пилетићем и др. што је општепознато.

¹⁴ То потврђује нпр. и размјена телеграма поводом пуштања „телеграфа без жица” 3.8.1904. године. Истога дана се излетнички провозао и на аустријској топовњачи до Улциња. Размјена телеграма објављена је и у „Гласу Црногорца” бр. 30 од 6. јула 1904. године.

¹⁵ Иако октроисани устав, који је књаз Никола „даровао” Црној Гори 19.12.1905. године, није почивао на основним начелима демократије, ипак је то био, ако и мален, помак ка успостављању парламентарног живота у Црној Гори. Тиме је, колико-голико, дата могућност за политичку борбу црногорске интелигенције (школоване највише у Србији или Русији) и оног дијела напредне емиграције која се трудила да ограничи апсолутну власт црногорског суверена.

Тешко успијева савладати јавно мњење и приликом избијања анексионе кризе.¹⁶ Проглашењем за краља (28. августа 1910) покушава парирати Србији и истовремено поправити ауторитет.

У жељи да побољша углед и код Руса, путује тамо почетком 1912. године. (Том приликом добија почасно звање фелдмаршала руске војске, а почасне официрске чинове добијају и његова два сина).

Средином исте године долази у Беч. Тамо му се приређују изузетно велике почасте и додјељује звање пуковника 55-ог аустријског пука смјештеног у Источној Галицији.

Николино лавирање између Русије и Аустрије ишло је само у рачун ове посљедње, која га је све више тежила увести у своје кругове. Исте (1912) године долази и до Балканских ратова, у које Црна Гора није ушла ни приближно оружаном спремна као Србија. Но и поред тога расположење народа за рат било је велико.

Краљ је желио ослобађање Скадра,¹⁷ али то није учинио у право вријеме, тј. до децембра 1912, односно прије него се овај град додатно утврдио и прије него су велике силе (под притиском Аустрије у Лондону почетком 1913) одлучиле да не смију припасти Црној Гори. (Произлази: да је ослобођен прије тога ратка и данас би био црногорски).

Кад је (послије сарајевског атентата) Аустрија (без објаве рата) напала Србију, основни циљ био јој је да убиједи краља Црне Горе на неутралност. Ипак,

¹⁶ Тајна окренутост књаза Николе према Аустрији уочљива је и у присносни приликом његове посјете Аустрији. У Бечу је дочекан уз највеће почасте. Чак га је на жељезничкој станици лично дочекао Фрањо Јосиф (иако цар у старачким годинама), а штампа је писала о његовим племенитим подухватима на умиривању народа у времену анексије Босне и Херцеговине. Дио тог „одушевљења” аустријске камариле (колико перфидног – друго је питање) донио је и „Глас Црногорца” у бројевима: 22 (од 28. маја тј. 10. јуна) и 23 (од 2. односно 15. јуна 1912. године).

¹⁷ Блискост односа с Аустријом нешто је спласнула у периоду скадарске кризе 1913. године. Н. Ракочевић, *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903. до 1914. године*, Подгорица 1983. стр. 120.

Међутим, то је било привремено, јер је зломисаоно сматрао да (у случају ако га Руси напусте) ослањањем на Аустрију може лакше парирати Србији. У ствари, замисао му је била да једино његова „династија Петровић – Његош”, треба да обједини све Србе. Није се мирио са тим да он лично може икада бити мање него „први Србин”. Чак се носио мишљу и да обдицира и оде у Америку, али би, рачунао је, тада најмађег принца Петра прогласио у Призрену „за краља свију Срба”.

Нарочито је поразан податак за Николу Петровића и као владоца и као човјека да је предложио склапање споразума између Црне Горе и Аустро-Угарске, „пошто српска опасност пријети и Аустро-Угарској”. О овоме је у својим мемоарима детаљније писао Гизл. Сем његових мемоара опширније, Н. Ракочевић, *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903-1914*. Подгорица 1983. стр. 119. и 120.

под јаким притиском мњења, позвао је, како вели, „у свети рат за слободу Српства и Југословенства”.¹⁸

Можда владалачку самодржачку логику Николе Петровића најбоље оличавају ријечи које је сам за себе изговорио: „Ја владам, ја ћу и да управљам, ја ћу за све да мислим...” (што подсјећа на ријечи Луја XVI: „Држава то сам ја!”).

По свему судећи било је тако, али му се то и о главу обило.¹⁹ Зато је у тестаменту и нагласио да жали што се није увијек могао обуздати, те је каткад био пријек.²⁰

Али и поред свега, низ других његових потеза везаних за државноправно устројство, за однос човјека према човјеку, за правдољубље, као и нека пјесничка (понекад и анемична) размишљања, уз пуне жеље да се попне на недостижни пиједестал великог претка, чине га значајним.

Он иначе стихује на релацији ангажоване поезије, коју надахњује националослободилачким програмом и етиком Косова.²¹

Такав је и у почетничкој пјесми „Пијмо вино”, из 1858. године, кад подстицајно каже:

Сви прегнимо погинути...
Призрен мора бити наш!
У њ се златан престо жути...
Здрав будући царе наш.²²

¹⁸ Иако је Аустро-Угарска покушала 1914. године (кад је напала Србију) да задржи Црну Гору у неутралности, то јој није успјело. Краљ Никола је, истина, у почетку отезао, али је најзад ипак морао попустити под снажним притиском јавног мњења и ући у Први свјетски рат. Стране службе (посебно руска и француска) тајно су са Цетиња извјештавале своје владе о необичном (скоро аустрофилском) држању црногорског краља. У вези са тим, Н. Ракочевић, н. дј., стр. 165, 166. и даље.

¹⁹ Никола Петровић је детронизиран на Подгоричкој скупштини новембра 1918. године. Посредством тајних служби (посебно Италије) припремао је преврат, али то није наишло на одзив становништва. Ипак, на Божић 1919. године група његових приврженика направила је масакр на Цетињу, убивши више недужних људи, углавном интелектуалаца. Овај догађај познат је као „Божична побуна”.

²⁰ Не постоји оригиналан текст његовог тестаментa, те се може претпоставити да су у питању престилизоване копије. Онај на који се овдје мисли чешће је објављиван, а недавно и у С. К. И. Гласнику државе Илиноис у САД, св. 77. за 1997. годину.

²¹ У будничко-ангажованој поезији Николе Петровића Косово се уздиже до највиших могућих висина, а етички подвизи српских јунака позивају да се настави њихово дјело и ослободи српска колијевка. Нарочито му је позната бојовна химна: „Онамо 'намо”, која надраста скоро све остало његово пјесничко остварење и својом кликовком непрестано тријеби коров заборава са овог (можда и превише) славољубивог пјесника.

Но, нарочито је чувен по будничкој химни „Онамо 'намо”, коју Лаза Костић назива најљепшом литерарном убојницом.

Политичке побуде инспирисале су га за пјесму „Турчину” (којом је исправио здравицу Селим-бега Барског, али и поласкао Отоманској царевини). Послије превода пјесме на турски језик добио је и кућу у Истанбулу са 28 соба.²³

Ако овај лакостихи пјесник у „Колима” и посрђе,²⁴ „Балканском царицом” драматизује народно предање. „Пјесник и вила” служе му за разговор о људским манама и завјетима оних који су им се опирали.

Дакле, бистрину је преплитао са природним лукавством, глумећи како политичку тако и народну и пјесничку улогу, а да је био свјестан тога потврђује и стиховима.

Пук у мени жели виђет'
овијаног демократа
и хоће ме за идола
и за глумца и за брата.²⁵

Рекло би се да му је улога идола била најпривлачнија.

Најзад, ако се узму у обзир све околности под којима је (у било којем погледу) дјеловао Никола Петровић, први и посљедњи краљ Црне Горе, заслужује да његовом изучавању кроз варијабилне сфере прилазе и будуће генерације. Тако се једино може лакше разумјети колико и зашто није био на истој временској равни у историјском процесу развоја Црне Горе (већ традиционално тапкао), али и колико је знаменит за еманципацију ове државице, изникле срцем и душом из Немањића култа и косовског расадника.

²² Пјесма је настала приликом школовања у Паризу. Уочљиво је да ту нема било каквих династичких претензија (које ће се појавити касније). Срочена је искључиво под јаким емоционалним набојем и у жељи да се сви Срби сложе и опет васкрсне велико српско царство у пуној бриљантности свога сјаја, какву је поробљеном потомству насљедно остављала бунјна машта.

²³ Никола Петровић је показао докле све иде демагошка прометљивост владоца који је и стих умио претварати у потрошни материјал потпоре своје самодржачке власти. Дивљење турском освајачу одвише је удворничко и превазилази сва очекивања. Стога није чудо што је наишла на толики публицитет у турском свијету.

²⁴ Увидјевши свој пјеснички пад, па и политички промашај, Никола Петровић пјева и „Нова кола” да би се донекле исправио. Није сувишно напоменути да су се, као противтежа његовим „Колима” јављала по племенама и утук-кола, у којима се потцјењивачки стиховало о књажевом остварењима.

²⁵ Никола Петровић, *Пјесме*, Цетиње 1955. године.

Čedomir M. Lučić, D. Sc.

VARIABLE SPHERES OF NICHOLAS I PETROVIĆ
IN THE HISTORICAL PROCESS OF MONTENEGRIN DEVELOPMENT

Résumé

The task of exploring and understanding the work and personality of Nicholas I Petrović, the Prince and later the King of Montenegro, is rendered possible not only in the context of international and internal affairs of that time, but also of all the uniqueness of his personality. It can hardly be ascertained that the time distance may be regarded as sufficient to enable us to investigate and judge the life and work of the last sovereign of the Petrović's family, without any prejudices. Not so much because almost eight centuries elapsed since he had left the political scene, as because of very specific circumstances prevailing in Montenegro from the unification of Montenegro into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, up to the present time, and specifically because of various myth-like attributes being assigned to him from different reasons, throughout this period, both as to a ruler and a common person. However, a realistic approach to his, undoubtedly significant role in the historical development of Montenegro, shall be made possible outlining the variable spheres in the evolution, or sometimes stagnation, of the Montenegrin sovereign. This approach shall be widely discussed here, giving special prominence to his variations as a statesman and a creative man, along with critical and historical judgments. Naturally, as such an approach asks for a more exhaustive scientific elaboration, concrete examples shall be set forth to help, to a certain extent, further and more comprehensive studying. Such an approach shall mean, at the same time, an attempt to eliminate certain prejudices which are, regrettably, present in the society (even among the intellectuals and research workers), as a serious obstacle to an objective evaluation of the life and work of Nicholas I Petrović.

